

Матеріали студентської науково-практичної конференції
«ДЕРЖАВНА МОВНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ:
ДО 25-РІЧЧЯ ПРИЙНЯТТЯ ВЕРХОВНОЮ РАДОЮ УРСР
ЗАКОНУ «ПРО МОВИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР»

Шановні учасники і гості конференції!

Дозвольте привітати Вас з початком роботи студентської науково-практичної конференції «Державна мовна політика в Україні: до 25-річчя прийняття Верховною радою УРСР Закону «Про мови в Українській РСР»!

Сьогодні, у контексті реформування освіти, входження її у загальноєвропейський та світовий простір постає вимога формування нової особистості – особистості XXI століття: інтелектуально та духовно розвиненої, здатної адаптуватися до будь-якого культурно-політичного соціуму. Освіта має бути і національною, і одночасно відповідати світовим стандартам, що сприятиме формуванню інтелектуально розвиненої, високоморальної, національно свідомої, духовно багатой особистості.

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури повсякчас сприяє поширенню функціонування української мови як мови державної, бере участь у загальнодержавних, загальнонаціональних та міжнародних проектах і програмах, що так чи інакше стосуються поширення української мови в усі сфери життя суспільства. Працівники академії разом із студентами постійно проводять різноманітні заходи, програми щодо впровадження української мови в навчальний процес. Проведення різноманітних конференцій, семінарів, круглих столів уже стало доброю традицією.

Ось і сьогодні, вже вкотре, на базі кафедри українознавства проводиться конференція, метою якої є сприяння і підтримка функціонування української мови не лише в межах академії, а й в усій Україні. Зважаючи на актуальність питань, передбачених для обговорення під час цієї конференції, переконаний, що доповіді, повідомлення, діалоги та дискусії сприятимуть її розвитку.

Особливо приємно зазначити, що учасники конференції – наша молодь, студенти нашої академії, які намагаються підтримати всебічний інтерес до розвитку і функціонування рідної української мови. Незважаючи на свою молодість, на кохання, розваги, вони в цей складний для нашої країни час завжди готові йти у пізнанні світу так далеко, як тільки можна. Вони впроваджують у життя свої ідеї, проекти, спрямовані на розвиток українських традицій і культури, вони не відмежовуються від прадавнього коріння мови – живої мови свого народу.

Шановні учасники конференції! Хочу побажати, щоб ваша праця була успішною, а прагнення творити на благо України – невичерпним! Творчої Вам наснаги, взаєморозуміння та плідної дискусії!

*Проректор із науково-педагогічної роботи та розвитку
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури
Рижков Ігор Вікторович*

УДК 327.39

ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

О. Ю. Баранник, к. філол. н.; А. Білошкурська, студ.; А. Швець, студ.

Ключові слова: українська мова, українська культура, державна політика, українізація, русифікація

Постановка проблеми. Олесь Гончар у своїх «Щоденниках» писав: «Ми не є і не повинні стати народом суржикової мови чи мови мертво-декоративної. Маємо витворену протягом віків мову дивовижно багату, одну з найбагатших у світі, барвисту, запашну, розмаїту, здатну активно жити і розвиватись, придатну для найскладнішої художньої і наукової творчості. Злочином було б занедбати таке неоціненне духовне добро» [1].

Українська мова, як і вся культура України, з початку свого існування часто переживала

важкі моменти, зазнавала серйозних втрат, отримувала болісні удари. Людям заборонялося говорити українською мовою, національні традиції сплюндровувалися, книгодрукування українською знищувалося, освіта русифікувалася.

Аналіз попередніх досліджень. Велика кількість сучасних науковців присвятила свої праці екскурсам в історію розвитку української мови, лінгвоциду на українському ґрунті: Я. Радевич-Винницький «Україна: від мови до нації»; Л. Масенко, В. Куйбачук, О. Демська-Кульчицька «Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду», М. Г. Зубков «Українська мова»; Н. Вірченко «Документи про заборону української мови (XVII – ХХ ст.)» тощо.

Метою нашої розвідки є окреслення тернистого шляху розвитку української мови, адже протягом довгого часу формування і становлення, функціонування її в усіх сферах життя, існування взагалі як мови окремої самобутньої нації супроводилися негативними явищами.

Виклад матеріалу. Цілеспрямована державна політика викорінення української мови пов'язана в першу чергу з іменами Петра I і Катерини II. Петро I започаткував цю політику, коли видав перші офіційні розпорядження про обмеження мови. Зокрема, 1720 роком датований указ про заборону книгодрукування українською мовою і про вилучення текстів, написаних по-українськи, з церковних книг.

Комплексну атаку на українство вчинила Катерина II. Її діяльність вінчала собою процес повного поневолення української козацької держави, котра, однак, за час свого існування в складних умовах продемонструвала високу життєздатність. Зруйнування в 1775 р. Запорізької Січі – живого вогнища свободи й джерела можливої нової визвольної війни українців – стало найболючішим ударом, котрий остаточно зламав опір російському наступу на Україну. Мало того, на думку Катерини II, нові покоління українців мали забути про своє славетне минуле й навіть не думати про можливість іншого життя, як у кріпацтві російського царату [2].

Для полегшення процесу русифікації цариця зробила все, щоб зруйнувати українську освіту. Петиції про створення сучасних українських університетів вона відхилила, а існуючу в Києві академію русифікувала. У 1753 р. її спеціальним указом у Києво-Могилянській академії повністю заборонили викладання українською мовою.

Із середини XVIII ст. великоруська канцелярська мова опанувала все діловодство в Україні. Стара книжна українська мова через цензурні утиски поступово відмерла. Серед останніх її представників можна вважати «мандрівного філософа», «українського Сократа» Григорія Сковороду, котрий писав свої твори українською книжною мовою із сумішшю церковнослов'янських, українських та великоруських елементів. Близькість мов та заборони цензури поступово привели українських письменників до користування винятково російською. Українська мова залишалася тільки в побуті й народній творчості, а освічені у російських вузах представники старшини дивилися на неї як на провінціалізм без майбутнього. Катерина II «гідно» продовжила політику Петра I [2].

Українці мали забути свою історію, культуру, мову, врешті-решт, самих себе, і стати зручними для управління. Становище погіршувалося швидко і, здавалося, безповоротно. Навіть О. Павловський, з-під пера котрого у 1818 р. вийшла «Граматика живої народної мови», був певен, що українській мові не довго вже судилося жити і що його граматика може стати останнім свідченням про неї.

Царський режим, дотримуючись заповідей Катерини II про небезпеку Росії, якщо українці не забудуть, хто вони такі й звідки походять, розпочав новий наступ на паростки українства. 1847 року зазнало розгрому Кирило-Мефодієвське товариство. Заборонили найкращі твори Шевченка, Куліша, Костомарова.

Головний удар по мові спрямовувався через освіту – саме там, де українська інтелігенція вбачала найкращий шлях до морального і культурного піднесення народу. У 1832 р. на Правобережжі закрито всі польські школи (українських майже не було) і реорганізовано на імперських засадах із переведенням на російську мову навчання [2].

Апогеєм русифікаторської політики царату стали нормативні акти, відомі в історії як Валуєвський циркуляр і Емський указ. Вони офіційно визначали ставлення Російської держави до будь-якого українського національного руху.

Таємним циркуляром міністра внутрішніх справ П. Валуєва від 18 липня 1863 р. було заборонено надавати цензурний дозвіл на друкування духовних та популярних україномовних освітніх книг, заборонявся український театр. Адміністративних репресій зазнали відомі українські діячі, серед яких О. Кониський, П. Чубинський, П. Єфименко, В. Лобода, С. Ніс.

На початку 1881 р. з обґрунтованими запереченнями проти Емського указу виступили

генерал-губернатори київський (М. Чертков) і харківський (князь Дондуков-Корсаков). Після цих виступів була проведена нова особлива нарада, котра внесла доповнення до другого пункту Емського указу – дозвіл друкувати українські словники. Також Олександр III дозволив друкувати окремі сценічні твори українською мовою, але російським правописом. На місцеву владу покладался обов'язок контролювати публічне виконання українських пісень, дозволених цензурою.

Далі царат діяв послідовно: було накладено заборону на викладання в народних школах та виголошення церковних проповідей українською мовою; остаточно заборонено українські театральні вистави по всіх губерніях Малоросії; заборонено вживання української мови в офіційних установах і хрещення українськими іменами. Існувала тільки єдина російська мова [2].

У 1804 році видано указ про заборону вчитися українською мовою. Результатом національного гніту стало те, що кількість колись майже стовідсотково грамотного українського народу до 1898 року знизилась до 13,5%.

Царську політику наслідували і більшовики. Окупувавши Україну, вони спочатку цілком нехтували українську культуру й ніякої української мови визнавати не хотіли, більше того, ставилися до неї явно вороже. Українська мова виганяється звідусюди, де б тільки вона не була. Таке ставлення нової большевицької влади до української культури, в тому числі й до мови, відразу викликало гострі протести й повстання, що охопили всю Україну, а це змусило владу змінити своє ставлення до України взагалі, хоча б поверхово. Робилося це дуже поволі й неохоче [2].

Україна була важливою економічною базою, а тому більшовики мусили таки рахуватися з українцями бодай про людське око. Так, VIII З'їзд ЦК РКП(б) у 1919 р. наказав розпочати «українізацію України», до чого він був змушений побоюванням, що українізація піде й без нього. У 1920 році В. Ленін публічно висловився за самостійність України, а щодо української мови, то сказав: «Дайте українцям дві мови, аби вони билися за нашу ідею!».

Але Україна міцно стояла за свою культуру, й більшовики мусили «попускати»: добре працював український театр, у Києві поєдналися Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка й Академія наук в одну наукову установу, відкривалися старі українські приватні видавництва.

Український тиск із вимогами культурної незалежності зростав усе більш, і 1923 року комуністична партія постановила, що в Україні мусить бути українська мова, для чого треба розпочати українізацію. Про це був виданий особливий декрет: уряд визнав за потрібне зосередити увагу держави на поширення знання української мови й забезпечити українській мові місце, відповідне чисельності та питомій вазі українського народу на території УРСР.

Скрізь по Україні розпочалося жваве вивчення української мови, на чолі чого стала Українська Академія наук у Києві, а при ній заклалися два важливі інститути: Інститут мовознавства та Інститут наукової мови. Другий науковий центр постав у Харкові. Наукове розроблення української літературної мови справді було широке й глибоке, і зроблено було за той час надзвичайно багато, зроблено стільки й таке, що ніколи вже не забудеться в нашій культурі. Варто зазначити, що 20-ті роки ХХ століття були роками найбуйнішого розвитку української культури, а в тому й української літературної мови. Ці роки пробудили в українського народу глибоку національну свідомість та міцну самопевність.

За цей час українське мовознавство розвивалося без більших перешкод, і в ньому зроблено дуже багато. Наші мовознавці, більші й менші, – А. Кримський, Є. Тимченко, Олена Курило, О. Синявський, Л. Булаховський, С. Смеречинський, М. Сулима, К. Німчинов, М. Наконечний та ін. написали за цей період свої видатні праці. Глибоко розвинулася синтакса української літературної мови. Словництво поставлено на небувалу висоту – Академія наук видала шість томів високоцінного «Російсько-українського словника» за редакцією А. Кримського. Інститут наукової мови при Академії наук видав близько 30 різних термінологічних словників високої наукової якості. При редакціях газет запроваджені були фахові мовні редактори, що пильнували про чистоту та добірність часописної мови.

Тоді ж, року 1927-го, був упорядкований остаточно український правопис. Виходило багато цінних наукових дослідів української мови. Здавалося, розвиток української літературної мови досяг свого вершка [2].

Але це тільки здавалося, бо що більші були досягнення, то більше більшовицька влада непокоїлася. Ще від початку цієї «українізаційної» доби ввійшов у життя залізний радянський закон: «Українська культура має бути національна формою, але соціалістична змістом».

Заборонялось хоч півслова написати чи сказати щось проти утисків влади. Найменша воля слова заборонена – на всьому тяжить цензура партії. Позитивне або принаймні нейтральне ставлення центру до українізації продовжувалося рівно стільки, скільки на партійному олімпі в Москві тривала боротьба за владу. Однак коли Сталін домігся одноосібної влади, його політика щодо України кардинально змінилася. Причина була проста: УРСР за матеріальними і людськими ресурсами практично дорівнювала всім іншим національним республікам, разом узятим.

Особисті інтереси Сталіна тепер збігалися з інтересами партійно-державного центру, і для нього на перший план вийшла потенційна загроза українського сепаратизму. У Москві не забули старих застережень царських часів про те, що будь-який український рух рано чи пізно закінчується питанням про державну незалежність України. Засудження на різних рівнях російського великодержавного шовінізму якимось разом зникли, а натомість постали розмови про «український буржуазний націоналізм» [2].

Головна мета радянського режиму в Україні полягала в знищенні будь-яких можливостей для її національного самовизначення. Реалізація цієї мети передбачала негайну ліквідацію національно свідомої частини населення, почався активний процес формування соціально диференційованої культури, а також підрич людської бази відтворення національної свідомості.

Так, за належність до «Спілки визволення України» у 1929 – 1930 рр. було заарештовано і засуджено сорок п'ять діячів української науки, літератури, культури; поступово ліквідувалися літературні організації та утворення єдиної Спілки письменників СРСР; знищувалися архітектурно-культурні пам'ятки в Україні, масово арештовували і страчували національну інтелігенцію. У 1938 році було введено в дію постанову «Про обов'язкове вивчення російської мови в національних республіках СРСР» і посилення русифікації України. Протягом подальшого майже півстоліття в Україні продовжуються арешти і відбуваються суди над українськими діячами. У 1990 році статус офіційної мови в СРСР надається російській мові.

Висновки. Незважаючи на все, українська мова не втратила достатньо сильної креативної енергії. Нині, в умовах творчої свободи, продовжується розвиток української мови, особливо інтенсивний в західних і центральних регіонах, а також у Києві, хоча цікаві явища у сфері елітарної української культури спостерігаються і в містах Східної України. Однак в умовах жорсткої конкуренції з російською масовою культурою, культура українська, що перебуває в стадії формування, потребує підтримки з боку своєї держави, що ще раз підтверджує гостру необхідність ефективної мовної політики [2].

Слід зазначити, що за роки державної незалежності в масовій свідомості русифікованої частини українського населення відбулись певні психологічні зміни у ставленні до української мови. Надання українській мові статусу державної підняло її престиж. Українська мова, не зважаючи на усі утиски, не втратила своєї краси та автентичності. Вона є мовою найбільшого корінного етносу України і, попри складні умови бездержавності української нації, мова зберегла самодостатність і стала важливим чинником возз'єднання українських земель [2].

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. **Гончар О. Т.** Щоденники : У 3 т. / О. Т. Гончар. [упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар.]. – К. : Веселка, 2002. – Т.1: (1943 – 1967) – 2002. – 455 с.
2. **Палій Олександр.** Українська культура: пагони крізь асфальт // «День». – 2011. – № 193.

SUMMARY

Ukrainian, as well as all culture of Ukraine, from beginning of the existence often experienced heavy moments, carried serious losses, got sickly shots. It was forbidden people to talk Ukrainian, national traditions are beggar, a book-printing was destroyed Ukrainian, education are aspire to Russian. Plenty of modern scientists devoted the works to digressions in history of development of Ukrainian, linhvocyd on Ukrainian soil: Ya. Radevych-Vynnyts'kyu «Ukraine: from a language to nation»; L. Masenko, V. Kuybachuk, O. Dems'ka-Kul'chyt's'ka «Ukrainian in XX century: history of linhvocyd», M. H. Zubkov «Ukrainian»; N. Virchenko «Documents about prohibition of Ukrainian (XVII – XX of century)».

By an aim our secret services are lineation of thorny way of development of Ukrainian, in fact

during great while of forming and becoming of Ukrainian, functioning of her in all spheres of life, existence in general as languages of separate original nation were accompanied by the negative phenomena.

In the article short digression is given in history of development of Ukrainian from times of Petro first and Ekaterina second to times independent Ukraine.

REFERENCES

1. Gonchar O. T. Shhodennyky: U 3. / O.T. Gonchar. [uporjad., pidgot. tekstiv, iljustr. materialu V.D. Gonchar.]. – K. : Veselka, 2002. – T.1: (1943 – 1967) – 2002. – 455 s.
2. Palij Oleksandr. Ukrai'ns'ka kul'tura: pagony kriz' asfal't // «Den'». – 2011. – №193.

УДК 811.161.2'246.2(477)

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИЙ БІЛІНГВІЗМ У МОВНОМУ ПОРТРЕТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

О. Ю. Баранник, к. філол. н.; А. Говорадло, студ.; М. Ульянова, студ.

Ключові слова: білінгвізм, двомовність, принципи білінгвізму, білінгвізм офіційний, білінгвізм неофіційний

Постановка проблеми. У сучасному світі надзвичайно важливим є вивчення і вирішення проблем, пов'язаних з українсько-російським білінгвізмом. Дослідження цієї проблеми становить один із визначальних аспектів сучасної науки не лише з лінгвістичного, а й із соціального, політичного та культурного поглядів.

У сучасній науці поняття білінгвізму розуміють по-різному. Як науковий феномен термін *білінгвізм* означає співіснування двох мов і розглядається з двох позицій:

- 1) як соціальне явище;
- 2) як індивідуальна характеристика особистості.

Як соціальне явище білінгвізм – це специфічний стан суспільного життя, за якого спостерігається співіснування двох мов у межах спільної території проживання їх носіїв. Як індивідуальна характеристика білінгвізм – це володіння двома мовами для комунікативних потреб залежно від ситуації чи співрозмовника, з яким відбувається спілкування [4, с. 113].

Аналіз попередніх досліджень. У сучасних наукових дослідженнях багато уваги приділено висвітленню проблем білінгвізму. Так, Л. Масенко вважає, що білінгвізм збагачує людину, але, якщо він набуває «тотального поширення, він несе національній спільноті загрозу руйнації основ її духовної своєрідності» [3, с. 43].

Т. Возняк розглядає проблему суржиків, що виникає через незбалансовану мовну ситуацію в країні [1, с. 107].

Лінгвісти В. Іванишин та Я. Радевич-Винницький стверджують, що після генного коду найважливішим є мовний код [2, с. 113].

Психолінгвістичний аспект комунікативної поведінки білінгвів розглядає Я. Радевич-Винницький [6], в аспекті соціально-мовної взаємодії подано огляд двомовності в статті О. Палінської [5].

Автори статті поставили за **мету** знайти відповідь на комплекс питань: з'ясувати ступінь володіння сучасною молоддю знанням про білінгвізм; визначити, який відсоток молоді вважає себе білінгвом; установити, який відсоток молоді фактично є білінгвами.

Виклад матеріалу. Білінгвізм (двомовність) – специфічний стан суспільного життя, за якого спостерігається і є визнаним факт функціонування й співіснування двох мов у межах однієї держави. Джерелом білінгвізму, як правило, виступає етнічна неоднорідність самого суспільства, наприклад, існування в одній державі двох етносів, що користуються різними мовами. Через те, що в сучасному світі практично немає етнічно «чистих» держав, білінгвізм як явище отримав велике поширення. Явище білінгвізму притаманне багатонаціональним країнам. Україна не є винятком. У складі населення нашої країни спостерігається перевага двох етносів – українців (77,8 %) та росіян (17,3 %). При цьому українську мову вважають рідною 67,5 % населення, для 29,6 % рідною є російська мова.

Основний принцип білінгвізму полягає в тому, що головна позиція в країні належить мові